

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.76 (477)

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДПАЛУ ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ Ч.2 СТ.194 КК УКРАЇНИ

Богатирьов І.Г., д.ю.н., професор

Полицейська фінансово-правова академія

У статті на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих актів показано науково-теоретичне обґрунтування підпалу як кваліфікуючої ознаки ч.2 ст.4 КК України.

Ключові слова: науково-теоретичне обґрунтування, підпал, кваліфікуюча ознака.

Богатирев И.Г. НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПОДЖОГА КАК КВАЛИФИЦИРУЮЩЕГО ПРИЗНАКА Ч.2 СТ.194 УК УКРАИНЫ / Полицейская финансово-правовая академия, Украина

В статье на основании исследования научной литературы, законодательных актов опеределено научно-теоретическое обоснование поджога как квалификационного признака.

Ключевые слова: научно-теоретическое обоснование, поджог, квалификационный признак.

Bogatiryov I.G. RESEARCH AND THEORETICAL RATIONALE OF ARSON AS AN AGGRAVATING CIRCUMSTANCE OF 194 POINT'S SECOND PART OF UKRAINE CRIMINAL CODE / Police law-financial academy, Ukraine

Research and theoretical rationale of arson as an aggravating circumstance is defined in the article on the basis of scientific literature and legislation acts studying.

Key words: research and theoretical rationale, arson, aggravating circumstance.

Важливо зауважити, що у теорії кримінального права при розгляді загальнебезпечного способу вчинення злочину у виді умисного знищення або пошкодження майна найбільша увага приділяється підпалу. Крім того, підпал законодавцем виділено у самостійну кваліфікуючу ознаку із системи інших загальнебезпечних способів знищення або пошкодження чужого майна. Така позиція законодавця є зрозумілою, по-перше, цьому сприяла підвищена суспільна небезпека підпалу; по-друге, підпал, може насамперед призвести до значного матеріального збитку, або інших тяжких наслідків (припинення виробництва, знищення декількох будинків або навіть цілого населеного пункту тощо), а також до людських жертв.

У правовій літературі визначення підпалу як кваліфікуючої ознаки ч.2 ст.194 КК України, приділено не достатньо уваги. Ймовірно, вчені в галузі кримінально-правової спеціалізації припускають, що сутність підпалу зрозуміла кожному пересічному громадянину країни.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування підпалу як кваліфікуючої ознаки ч.2 ст.194 КК України

Водночас для правильної кваліфікації вчиненого злочину важливо, на нашу думку, чітко уявляти, яке діяння з використанням вогню варто розглядати як підпал. У зв'язку з тим, що законодавче визначення підпалу відсутнє, для правильної кваліфікації розглянутого злочину необхідно з'ясувати, які протиправні дії в науці кримінального права прийнято вважати підпалом.

Слід наголосити, що науково-теоретичне обґрунтування підпалу як кваліфікуючої ознаки ч.2 ст.194 КК України не було предметом наукової дискусії серед вчених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології. Поряд із цим, окремі аспекти злочинів проти власності досліджували такі вчені, як М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, І.Г. Богатирьов, П.А. Воробей, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков,

М.І. Хавронюк, В.І. Шакур, С.В. Якімова та ін. Очевидно, що праці вищезгаданих фахівців, безумовно, мають велике теоретичне та практичне значення, є базою для написання даної статті.

Ретроспективний аналіз дореволюційної юридичної літератури показує, що підпал визначався як знищення або пошкодження майна за допомогою вогню, здатного перерости в пожежу. Такої ж думки щодо тлумачення поняття підпалу дається в роботах учених радянського періоду. На жаль, і вітчизняне законодавство не напрацювало єдиного підходу до визначення підпалу який викликає пожежу. Ми підтримуємо позицію Сакур А.В. [18, 54], яка вважає, що під пожежею слід розуміти не просте поширення вогню в просторі, нехай навіть на незначні відстані (у такому разі може бути використано й у господарських цілях, наприклад, при корчуванні лісу), а таке його:

- 1) неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі й просторі (Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України "Про затвердження Інструкції зі службового розслідування, обліку пожеж та наслідків від них на залізничному транспорт" від 3 серпня 2005 р. № 430) [15];
- 2) неконтрольоване горіння, що супроводжується знищенням матеріальних цінностей і (або) становить загрозу життю та здоров'ю людей (Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи "Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються" від 23 березня 2004 р. № 136) [16];
- 3) неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем (Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України "Про затвердження Правил пожежної безпеки в галузі зв'язку" від 26 жовтня 2000 р. № 156) [17].

Водночас такі визначення розглядають пожежу як процес горіння й не враховують причин її виникнення, однією з яких може бути дія або бездіяльність людини, що призводять до тяжких наслідків. У юридичній літературі існують інші визначення пожежі – це неконтрольоване горіння за межами спеціального відведеного місця, викликане діями суб'єкта при пошкодженні або руйнуванні зазначених у законі об'єктів, або спричинене діями винного загоряння вогню, що швидко перетворюється на пожежу і вимагає для її гасіння значних зусиль.

У тлумачному словнику української мови під підпалом (підпалювати, підпалити) розуміється: 1) підносячи вогонь до чогось, примушувати займатися, горіти; 2) викликати пожежу з метою помсти. На наш погляд, підпал – це умисне знищення або пошкодження майна за допомогою вогню. У сучасній вітчизняній кримінально-правовій літературі М.І. Мельник під підпалом розуміє свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів [13, 240].

На наш погляд, ці визначення підпалу як суспільно небезпечного способу вчинення злочину є не зовсім вдалим, оскільки в них більшою мірою висвітлено технічний аспект підпалу, а правовий аспект не визначено. До того ж у вітчизняній юридичній літературі існує й інше визначення підпалу – це знищення або пошкодження майна вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заповідання великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів [9, 517]. Ми вважаємо, що таке визначення теж є недостатньо вдалим, через те, що хоча воно і визначає суспільну небезпеку підпалу, однак не вказує на намір особи.

Більш правильне, на наш погляд, визначення підпалу навів Г.П. Козаков: підпал – це умисна, протиправна, загальнонебезпечна дія (бездіяльність), сполучена з використанням вогню для знищення або пошкодження майна громадян, або заповідання іншої шкоди [7, 100]. Близьке до вищезгаданого визначення поняття "підпал" навів І.І. Коваленко. Підпал варто визначити як умисне, протиправне, суспільно небезпечне діяння, що спричинило знищення або пошкодження вогнем майна будь-якої форми власності або інші тяжкі наслідки [8, 18].

Підпал – це загальнонебезпечний спосіб умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчинений різними засобами та прийомами, що викликає появу відкритого вогню, що переростає, як правило, у пожежу як неконтрольований процес горіння, що призводить до знищення або пошкодження матеріальних цінностей та створює загрозу суспільно-пожежної

безпеки [12, 10]. Таке визначення підпалу є вдалим, оскільки в ньому вказується не тільки спосіб виникнення й поширення вогню, а й підкреслюється те, що підпал – це дія, спрямована на виникнення неконтрольованого процесу горіння. Пожежа як неконтрольований процес горіння супроводжується утворенням іскор, полум'я й диму, несприятливим впливом на навколишнє оточення в зоні пожежі високою температурою й димом.

Заслуговує на увагу визначення поняття підпалу, наведене С.А. Лобовим: “Підпал – це умисне протиправне діяння, що призвело до виникнення пожежі, тобто неконтрольованого горіння поза спеціальним вогнищем, що призвело до знищення або пошкодження майна, травмування або загибелі людей, заподіяння істотної шкоди господарським, природоохоронним й іншим охоронюваним кримінальним правам інтересам особистості, суспільства й держави, або створило реальну загрозу заподіяння таких наслідків” [10, 18-19;]. О.М. Плютіна таке визначення вважає найбільш вдалим, а головним недоліком цього визначення є його надмірна громіздкість. На думку А.І. Бойцова, підпал варто визначити як “... дію із запалення будь-яких матеріалів, спрямованих на виникнення пожежі” [1, 764]. У цьому визначенні, навпаки, відсутня специфічна кримінально-правова складова підпалу.

Крім того, не можна погодитися з точкою зору, відповідно до якої пожежа розглядається як засіб вчинення підпалу. Як відомо, під засобами вчинення злочину розуміються знаряддя та пристрої, за допомогою яких вчинюється суспільно небезпечне діяння. У зв'язку із цим, у випадку підпалу, пожежа не може бути засобом злочину, оскільки через фізичний стан (горіння) винний не може нею управляти, таким є лише джерело вогню (наприклад, злочинець запалює сірник, і вогнем палаючого сірника він може управляти, водночас як після загорання будинку пожежа стає неконтрольованою).

Так, у контексті ч.2 ст.194 КК України, вважаємо, що під підпалом необхідно розуміти умисне створення пожежі, тобто неконтрольованого процесу горіння, з метою умисного знищення або пошкодження чужого майна вогнем, коли виникає загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння великих матеріальних збитків. За нашим переконанням, у цьому трактуванні найбільш повно визначено кримінально-правове поняття підпалу.

Як ми вже зазначали, загальна небезпека підпалів полягає в тому, що, викликавши до дії руйнівні сили вогню, здатні перерости в пожежу, винний не в змозі потім контролювати або покласти межу такому стихійному розвитку, що може призвести до тяжких наслідків. Отже, підпал варто відрізнити від такого знищення або пошкодження майна вогнем, при якому він перебуває під контролем людини і не виходить за межі, що заважають перерости в загальнонебезпечну, руйнівну силу.

Тому в юридичній літературі підкреслюється, що не будь-яке умисне знищення або пошкодження чужого майна вогнем може бути кваліфіковане як вчинене шляхом підпалу. За відсутності небезпеки для навколишніх, сам підпал при умисному знищенні або пошкодженні чужого майна не можна кваліфікувати за ч.2 ст.194 КК України. Усе це має важливе значення в тому розумінні, що знищення або пошкодження майна за допомогою вогню, що не переростає в пожежу, не може розглядатися як обтяжуюча обставина. Наприклад, умисне спалення речі в печі або на вогнищі охоплюється не ч.2 ст.194 КК України, а ч.1 ст.194 КК України. Також слід зазначити, що шкода від підпалу повинна бути заподіяна у великих розмірах. Але ці обставини не завжди враховуються суддями під час розгляду кримінальних справ, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна.

Вважаємо, щоб встановити, чи є обраний спосіб знищення або пошкодження майна за допомогою вогню загальнонебезпечним чи ні, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час, обстановку й інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Ці важливі питання не отримали належного висвітлення в юридичній літературі, хоча такі обставини можуть мати важливе значення при вирішенні питання про те, чи є обраний спосіб вчинення злочину загальнонебезпечним чи ні. Тому варто відрізнити умисне знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу від умисного знищення або пошкодження чужого майна з використанням контрольованого вогню.

Підпал чужого майна може вчинятися різноманітними способами виникнення вогню. При цьому враховується наявність певних засобів і знарядь, які, відповідно до досвіду і можливостей особи, обираються для виникнення вогню (процесу горіння). Способи підпалів

можна класифікувати за різними ознаками. Наприклад, за ступенем підготовленості злочинних засобів і знарядь Б.В. Мегорський виділяє такі способи підпалів:

- 1) з використанням засобів, що перебували на місці вчинення злочину;
- 2) з використанням допоміжних засобів і знарядь, виготовлених попередньо [11, 246–257].

Як свідчить слідча практика, з метою вчинення умисних підпалів злочинці здебільшого застосовують найпростіші загальнодоступні засоби добування вогню – сірника, а також підсобної горючої речовини або матеріали (бензин, гас, солярку, клоччя, папір, вату, сіно тощо). Водночас у низці випадків умисні підпали вчиняли з використанням технічних засобів.

Не викликає також сумніву й особлива небезпека підпалів різних господарських будівель, підсобних приміщень, а також іншого майна й предметів, що перебувають у безпосередній близькості від житла. Істотне значення для оцінки ступеня суспільної небезпеки умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу має час вчинення підпалу. На практиці найбільшу суспільну небезпеку становить вчинення злочину у вечірній і нічний час.

У таких випадках необхідно враховувати, що особливу небезпеку становлять підпали, вчинені у вечірній та нічний час, у житлових приміщеннях, у яких перебувають люди. Виявити загоряння на початковій стадії і вчасно вжити заходів для його ліквідації вночі, як правило, не вдається, тому що пожежа, зазвичай, застає людей сплячими. Так, М.Ю. Бузинарський вважає, що в цей час зменшується можливість безпосереднього контролю за об'єктами підпалу і своєчасного виявлення пожежі. Підпал у вечірній чи нічний час полегшує особі, яка його вчинила, можливість зникнути з місця злочину непоміченою ще до виявлення пожежі [2].

Крім того, при вчиненні злочинів, що містять ознаки знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, варто проводити пожежно-технічну експертизу. Водночас висновок пожежно-технічної експертизи не можна оцінювати окремо від інших матеріалів справи. Як справедливо вказують А.М. Зінін і М.П. Майліс, висновок експерта є результатом дослідження, виконаного з використанням спеціальних пізнань, і тому його оцінка становить важливе значення для вирішення справи [5, 186]. Іноді збиток від пожежі незначний, однак вогонь міг поширитися далі, і був погашений завдяки вчасно вжитим заходам.

Саме підпалом, як правило, завдаються найбільш значні матеріальні збитки: підпалюють майно підприємств – конкурентів, родичів, недругів, власні матеріальні цінності, щоб приховати крадіжку і більш серйозні злочини: вбивства, зґвалтування, крадіжки. Хоча на практиці підпал як спосіб знищення або пошкодження майна трапляється доволі часто, у чинному кримінальному законодавстві він не розглядається як самостійний склад злочину.

Але з метою підвищення ефективності протидії умисним підпалам деякі вчені вважають, що доцільно прийняти нову норму, яка передбачатиме кримінальну відповідальність за підпал. Пошкодження або знищення майна шляхом підпалу, вибуху, затопленням посягають безпосередньо на майно, і насамперед, є злочином проти власності, що має за мету – пошкодження або знищення чужого майна. На користь цієї ідеї останніми роками висловлювалося багато авторів (А.Н. Ігнатов, Н.І. Загородников, П.С. Дагель й ін.) [6, 56; 4, 41; 3, 137].

На підставі проведеного аналізу підпалу як кваліфікуючої ознаки ч.2 ст.194 КК України ми підтримуємо позиції тих вчених криміналістів, які вважають недоцільним виділення підпалу в окремий склад злочину. Наша позиція ґрунтується на наступному: по – перше, суб'єкти, які вчиняють підпали, керуючись різними мотивами і цілями, що підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину; по – друге, вони вчиняють підпали різних предметів, які передбачені різними кримінально-правовими нормами, що конкурують між собою (статті 194, 245, 298 КК України); по – третє, ті вчені, які пропонують виділити підпал в окремий склад злочину, залишають поза увагою інші загальнонебезпечні способи, наприклад, вибух, затоплення, обвал тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойцов А.И. Преступления против собственности / Бойцов А. И. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с.
2. Бузинарський М.Ю. Способи вчинення умисного знищення майна шляхом підпалу з метою приховання інших злочинів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nviduvs/2009_3/09bmyviz.pdf

3. Дагель П.С. Установление уголовной ответственности с учетом субъективной стороны общественно опасных деяний / П.С. Дагель // Основные направления борьбы с преступностью. – М., 1975. – С. 128-140.
4. Загородников Н.И. К вопросу о развитии права в условиях научно-технического прогресса / Н.И. Загородников // Научно-технический прогресс и проблемы уголовного права. – М., 1975. – С. 38-45.
5. Зинин А.М. Судебная экспертиза: учебник [для студ. вузов] / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. – М.: Юрайт-издат, 2002. – 318 с.
6. Игнатов А.Н. Научно-технический прогресс и некоторые вопросы совершенствования уголовного законодательства / А.Н. Игнатов // Научно-технический прогресс и проблемы уголовного права. – М., 1975. – С. 52-57.
7. Казаков Г.П. Расследование и предупреждение поджогов, совершаемых с целью сокрытия преступлений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / Г.П. Казаков. – М., 1974. – 23 с.
8. Коваленко И.И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога (уголовно-правовые и криминологические вопросы): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / И.И.Коваленко. – М., 1995. – 25 с.
9. Кримінальний кодекс України: [наук.-практ. комент.] / [Баулін Ю. В., Борисов В.І., Гавриш С.Б. та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [3-тє вид.]. – Х.: ТОВ Одісей, 2007. – 1184 с.
10. Лобов С.А. Квалификация умышленного уничтожения или повреждения чужого имущества, совершенного путем поджога: [учеб.-практ. пособие] / Лобов С.А. – Краснодар: Ризограф ИПО КЮИ МВД России, 2003. – 50 с.
11. Мегорский Б.В. Методика установления причин пожаров / Мегорский Б.В. – М.: Стройиздат, 1966. – 348 с.
12. Мишин А.В. Расследование поджогов личного имущества граждан / Мишин А.В. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. – 128 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юрид. думка, 2009. – 1236 с.
14. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконт, 2003. Т. 2: К-П. – 2003. – 928 с.
15. Про затвердження Інструкції зі службового розслідування, обліку пожеж та наслідків від них на залізничному транспорт: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 03 серп. 2005 р. № 430 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0919-05>.
16. Про затвердження Правил пожежної безпеки в галузі зв'язку: Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 26 жовт. 2000 р. № 156 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0054-01>.
17. Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи від 23 берез. 2004 р. № 136 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0490-04>.
18. Сакур А.В. Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна / А.В. Сакур // Сучасні напрямлення теоретичних і прикладних досліджень 2010: зб. наук. праць по матер. міжнар. наук-практ. конф. (Одеса, 15–26 березня 2010 р.). – Одеса: Черномор'є, 2010. – Т. 17. – С. 54-58.